

“Ədəbiyyat qəzeti”nin müzakirə saati:

Ədəbiyyat Tarixinin

ağusunda boğulur. Bəlkə hər şeyi öz adı ilə adlandıraq? Məsələn, Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi yerinə təriqət Ədəbiyyatı, yaxud irfan ədəbiyyatı, XIX əsr ədəbiyyatı əvəzinə- Maarifçilik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı, XX əsr ədəbiyyatı tarixi yerinə- Modern Azərbaycan ədəbiyyatı və s.

mümkün deyil. Biri do a yandan zong edir ki, bilirsən, Boloniyə sistemində görü bəhsən, or bir dana orta məktəb müəlliminin adı salmışsən. Orta məktəb müəllimi, üç istəyirən, eləsi ol, bu daqiqə bir dana oriza yazı bilmir, adam, familiyasını yazı bilmir. Orta məktəb müəlliminin seçməq lazımdır, mənə ixtiyar versinlər seçim. Deyirlər ki, daqiqə filankəs olmalıdır. Və da adını çəkmirlər, deyirlər ki, belo olmalıdır.

İrəda Musayeva: - Zaman müəllim, orta məktəb dərsləyində ədəbiyyat bir çür dövrləyirdirlər, toləbe test imtahanının verir gəlir, birinci kursda dərsləkdə tamam başqa bir dövrləyirdim. Bu məsələ hansı elmi müəssisədə, institutda, ya akademiya həl olunmalıdır, bəstəyordur...

Zaman Əşqəril: - Bu artıq təhsilimizin problemi.

İrəda Musayeva: - Hələ biz təhsilin və tədrisin ədəbiyyatımıza yanaşmasında problemi ortaya gətirərk, günlər lazımlar...

Sirindil Əlişanlı: - Akademiyasını bu daqiqə sayan yoxdur.

İrəda Musayeva: - Onda no oldu, Sirindil müəllim, müstəqillik dövrünün ədəb dərsləyində ilo faaliyyət göstərən ziyalıların əqdəsi? Təhsil Nazirliyini sayan yox, Akademiyasını sayan yox. Bizim dərsləyində kim olac ədədək?

Sirindil Əlişanlı: - Mənim bu saat ədədə stolumun üstündə 20 ədədə ədəbiyyat nəzəriyyəsi var. Nə vaxt izotəzic mən onları göstərmə bilərəm sizə. Mən Türkiyədə, Rusiyada kitabları götərmişəm. Son zamanlar adları yaxşı yaddıma qalmır. 90-cı illərdən sonra rusların ki, müntəxəssislər vaxtı, bütün dilin bilərəm vəziri, onları bütün filosofları, estetikləri götərmə tərcümə ediblər. Ona görə dəyirdim biz bəlacə xalq ki, bizim bu daqiqə elo potensial gücümüz yoxdur. Bizim bəstənlər hamısını tərcümə eləyib çatdırmaq potensial imkanımız yoxdur. Tərcümə olunanları da çox yazı bəzə lazımlı deyil. Rusçadan da elo seylər tərcümə edirlər ki, rusçə oxuyursan başa düşürsən, Azərbaycançə oxuyursan başa düşürsən. Bəzə vaxtilə “Tarixi poetika” şəbəsində işləyirdik ki, bu məsələləri həllinə kömək edə. Birinci, mükkəmmal bir ədəbiyyat nəzəriyyəsi müntəxəbatı buraxmaq lazımdır. Bütün dünyada buraxılıbdır. İstəyiriz proqramı uyğun olam. Yəni bu təməli olma götürən adam bilməlidir ki, bu ailəmlin, klassiklə-

Fakunu da, Ekonu da, Bartı da tərcümə edib. Amma bunun təbiiqi olmalıdır. Məsələn, tədqiqatçı yazır ki, “müəyyəsi tarixi metod ədədəslər”. Ozu da bütün dissertasiyalarda bu metodla “yazırlar”. Zəman müqəyisəli tarixi metodun hansı prinsipləri var, onu da bilirm? Bəyaaq dediniz hermenevtika. Hermenevtika mətinin şərhidir do. Amma biz nə yazırlq, mətni “oxuyra”, şərh ədədə bilirikmi?

Sirindil Əlişanlı: - Tok mətinin şərhə deyil. Hermenevtika artıq metodikədən metodologiyaya çevrilib. Hermenevtika böyük bir məktəbdır.

Dilbər Zeynalova: - Dünya ədəbiyyatını da bilməq yaxşıdır, o kənsəyiaları da. Amma onları bəzə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına təbiiqlə eləmiriksə, deməli, heç no eləmiriksə do. Mənim dediyim budur.

Sirindil Əlişanlı: - Ədəbi-nəzəri düşüncəyə yeni kənsəyianın gəlişə vaxt tələb edir. Gərəq ədəbiyyatşünas ilamını bunu qəvəməyə hazırlı olam. Qorxmaq müəllim dərslərindən gərəqonli ailəmlərinin ədəbi-nəzəri tərcümə etməklə böyüq iş görür. Heç olmasa postmodernizmə irəda dəfəyən olam yaradıcılarını dərslə ilo tənaş olam. Rusiyanın mətəbat universitetlərində bu saat ədəbiyyat nəzəriyyəsi şəbələrini “Tarixi və nəzəri poetika” adı kimi fəhərləyir gətirirlər. Vaxtilə mən deyirdim ki, poetikaya kəməq lazımdır. Ədəbiyyatın inkişafı nəyün əsasında olur? Poetik sistem əsasında olur. Məsələn, Broymən və Təmarçəq. Çox güclü ayrılmadı. Birdən-birə üzə şuxdılar onlar, parlədılar. Onları kətiabları nədir? “Teoretikçəyaya poetika”, “İstoriçəyaya poetika”. Horasino do aid bir müntəxəbat hazırlayblar.

Dilbər Zeynalova: - Böyüq məktəbdır amma təbiiqlə təməli bəcamırçəqə, o zaman hansı böyüklükdən danışıraq olar? Tələb ədədə ki, dissertasiyalarda təbiiqlə esinlər.

Zaman Əşqəril: - Bilirsiniz, bu sətəbət 30 il bundan əvvəl ortaya atıldı. Bunu ortaya atan rəhmətlik Əliəğə Kürçəyalı olub. Ona da birinci etiraz ədədə İmamverdi Əlişanlı olub. İkisi do rəhmətə gedib. Rəhmətlik Əli Kürçəyalı ədəbiyyatın tədrisi ilo bağı yazmışdı ki, Füzülini 8-ci sinif şağirdi oxuyub başa düşür. Amma 10-cu sinifdə belkə başa düşə. Ona görə dəyir başa düşür, bəzə sadədən mürtəkkəbə doğru gedək.

Dilbər Zeynalova: - Boli, boli, bütün cəmlərdə belədir. İlbəiddən aliyo doğru. Biz çətinədən usana gəlirik.

Zaman Əşqəril: - Ona da Əzərin atası, rəhmətlik İmamverdi Əlişanlı bir dəno yazı çəvəb yazdı ki, şair pədaqoqi işə qarışmaq (gülmə).

Sirindil Əlişanlı: - Onu bilirsiz harada eləməq olar? 9-cu sinifdən başlayırdə da tarixlər. Ədəbiyyat tədrisi başlayırdə 3-4-cü sinifdə. Bütün

siniflərdə nümunələr verilir do. Ədəbiyyat tarixi xronologiyaya baxımdan bir ədə çətinədir. Amma əşqə siniflərdə bəzə eldirdisələr, uşaqlar hazırl olar.

Zaman Əşqəril: - Ədəbiyyat tarixi mənim fikrimcə, 2-3 cür yazıla bilər. Birinci, xronoloji tarixdir. Qədim dövr, orta əsrlər, yeni dövr, müasir dövr. Bir do ədəbiyyat tarixi belə yazıla bilər. Təatılın, romantizmə dövr, realizmə dövrü, bu cür yazıla bilər.

Dilbər Zeynalova: - Mən də bunu təklif etməq istəyirdim. Nə üçün biz ədəbi prosesi yaradıcıqlı prinsiplərini, ədəbi-estetik coranlarını əsas götürürük? Niyə bundan çəqiriz?

Zaman Əşqəril: - Heç kəs çəqirir.

Dilbər Zeynalova: - Ədəbiyyat tarixi kitablaşdırmaq yaxşı sanki ədəbiyyatın nəfəs alməqə qorxm. Ədəbiyyat Tarixinin ağuşında boğulur. Bəlkə hər şeyi öz adı ilə adlandıraq? Məsələn, Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi yerinə təriqət Ədəbiyyatı, yaxud irfan ədəbiyyatı, XIX əsr ədəbiyyatı əvəzinə- Maarifçilik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı, XX əsr ədəbiyyatı tarixi yerinə- Modern Azərbaycan ədəbiyyatı və s.

Zaman Turan: - Ədəbiyyatşünas - ədəbiyyat nəzəriyyəçisi də, tədqiqə do mütləq mədədə filosofanı, tarixi, teolojiyi, ədədə bütün coranları, xalqları və bütün dinlər bəxəmindən dərindən bilməlidir. Məsələn, bir mətni oxuyanda onun orijinal olmadığını nədən bilə bilirik? Müəllif yazı, görürsən ki, bu katolik düşüncəsində. Bunlar fransız ədəbiyyatından gələn anlayışlardır. Azərbaycançə məsələn, 2000-ci illərdə yazılmış bir şerim dəyəm ki, cəyinsino XVI əsr fransız şerində təsadüf ədədə təcoüblənmisəm. Teolojiyi, indiki halda katolik düşüncəsinə, katolik dünyadərki və əbzərlər sistemini bilməyən ədəbiyyat tədqiqəsi do bu şeridəki yeniliklərdən yazı. Dədiyim kimi, ədəbiyyat nəzəriyyəçisi zirvədən baxmalı olduqə üçün təsvürlərini do zirveyə uyğun zənginləşdirməlidir. Tokca ədəbiyyat deyil, teolojiyi do, psixologiyani da, tarixi do, filosofanı da... no mükkəmməl şəkildə bilməlidir. Yaxud bəyaaq xatırladıqım Rene Vellekin kitabında, ədədə qala, bütün əpsəkləro nəzər yətirilib. Məsələn, Aleksəndr Poup həm qəzəb, həm do tələkdəki. Bayron topal idi. Prust nəvruvəlyədo. Cən Kitis çəyə boyulu idi. Tomas Vulf çəyə uzandı. Balzək yazmaqə başlarkən seçmə cübbəsi geymiş. Başlarkən Mark Tven yətaqədə uzanmış vəziyyətdə düşünlə yazırdılar do s. İlk bəxşədə adı görünlə bütün bu detallara qədər hər şey o kitabədə ədəbiyyat nəzəriyyəsinin predmetinə çevrilib. Amma bəzə do yoxdur. “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” kitablaşdırmaq yazıqımın seçmə sociologiyano nəzər yətirilib, onun yaradıcılığına hansı müqayisədə təstə gətərməsi bizim nəzəriyyə kitablaşdırmaqda

şəbət mövzusu olmur. Yaxud romantizmə bağı tədqiqatları götörək. Əgər ədəbiyyat nəzəriyyəsinə yazan ədə bilirsən ki, romantik sənətkar, məsələn, Hüseyn Cavid no onun üçün gəcələr yazırdı. Zəman onun romantizmə bağı fikirləri tam mənzərəni ifadə ədədə bilməyək. Gəcə romantik sənətkarları bütün dünya çapında görünlə yaradıcıqlı ədədə necə dəyərölər, romantik sənətkarın özünə ayırdığı zaman müəddətidir. Bunun şüərləyində ciddi əqləqi var. Bu sadə, sirdən bir hədisə deyil.

Sirindil Əlişanlı: - O sifir yaradıcılıq psixologiyası məsələlərindir.

Zaman Turan: - Bu həm do ədəbiyyat nəzəriyyəsi məsələsindədir.

Sirindil Əlişanlı: - Yaradıcılıq psixologiyasının kəteqoriyalari do ədəbiyyat nəzəriyyəsinə do kəteqoriyalardır. Nəzəriyyə özə bəzə müntəxəssislər Sovet dövründə, Azərbaycan, Seyfullə Əşodullayevini Ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə müəddəfə şərəfində sona 3 il heç kim müəddəfə etmədi. Çəkinirdilər. Yaşar müəlliminin realizmə bəzə ətəfəretən ardım yərdim bizim şəbə müddirini ki, bu hansı indekso müəddəfə eləsin? AAK Eksper Şürəsinin sadrı bəzəmiş müddiridi ili. Nikolay Konstantinoviç Qey. Bəxdi dedi ki, “qey ədəbiyyat tarixi üzrə müəddəfə etmiş”.

Sirindil Əlişanlı: - Yazılan hər bir əsərdə mənsə rasional bir şey təpəməq olar. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi dərsləyi, proqram əsasında yazılmaldır. Amma dərsləyi mənimçəməq üçün elo dildə yazılmasın ki, uşaqlar onu qəbul eləyib bəzə. Burada üstəliq tələbdir. Bizim təndimçəy, Pəşəpəy eli, Timofeyv eli, Abramoviç eli. Bunlar bütün ömürlərini dərslərkə, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə sarf etmişdilər. Bir dərsləyinin do no əngri olurdur. Bir dərsləyinin dərslərkiləri artıq öz ömürünü başa vurub. İndi Xəlifəzə, Broymən və Təmarçəqın dərslərkiləri artıq öz ömürünü məktəblərdə tədris ediblər. Ədəbiyyatşünas və təndiqçilər üçün M.Qorqi ədəbiyyat İnstitutuna nəzər ədədiyə 4 cildlik “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” məncə faydalı və bu sahədəki tarixi elmi tərcüəni ilumüləsəyində fundamental nəzərdir. Bəzə sifir ədəbiyyat nəzəriyyəsi ilo məşğul olam adam əzədir. İndi mənə müəyyəyən seylər Azərbaycan ədəbiyyatından müəyyəyən bilgilər lazımlı olanda Mir Colal müəllimlə Pomah Xəlilovun kitabını açıraq, çox normal, adam dillinə yazılıbdır ki, heçəyə nəzər, qəzə nodir və s. İndi bəx, ortada olan 2-3 döno ədəbiyyat tarixi lüğət kitabı var. Əliyar Soforinin bir lüğət kitabı çəxib, Zaman müəllimin bir lüğət kitabı çəx olub. Məncə bunu Zaman müəllim, ayrıca bir şəbətini predmeti eləməyə döyər.

Arş gəlmə sayımda